

Мр Младен Милошевић
асистент
Универзитет у Београду
– Факултет безбедности

УДК: 343.222 (410) (73)
Оригинални научни рад

КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ ПРАВНИХ ЛИЦА У АНГЛО – АМЕРИЧКОМ ПРАВУ

Чланак је посвећен разматрању института кривичне одговорности правног лица у земљама англоамеричке правне традиције. Аутор анализира енглески, амерички, канадски и аустралијски модел одговорности корпорација за кривична дела, уз кратак осврт на њихов историјски развој. У средишњем делу рада разматрају се позитивноправна решења којима се регулишу материјалноправни аспекти посматраног института – услови одговорности правног лица за кривично дело, однос одговорности одговорног и правног лица и систем кривичних санкција. Коначно, аутор анализира сличности и разлике разматраних модела и указује на тенденције развоја института кривичне одговорности правног лица.

Кључне речи: одговорност правног лица за кривично дело, англоамеричко право, теорија идентификације, викарна теорија, агрегацијска теорија, модели аутономне субјективне одговорности правног лица.

Земље англосаксонске правне традиције познају институт кривичне одговорности правних лица знатно дуже него државе грчко-романско-германске породице права. Ово се може објаснити чињеницом да је развој феномена корпоративног криминалитета у Енглеској и САД био бржи него у осталим деловима света. Нагли привредни развој, најпре у Великој Британији, створио је основне предуслове за појаву утицајних корпорација које су почеле да крше кривичне и друге прописе у циљу остваривања незаконитих пословних профита.¹ Енглески судови су први препознали потребу за кажњавањем

¹ Г. П. Илић (2007), „Одговорност правних лица за кривична дела као предмет (посебног) кривичног законодавства“ у: *Устав Републике Србије, кривично законодавство и организација правосуђа*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу и „Intermex“ Београд, Златибор-Београд, 2007, 205.

корпорација те је и историјат одговорности правних лица за кривична дела започео у Великој Британији, а затим се наставио у САД и Канади.²

Приказ и анализа кривичноправне регулативе криминалитета корпорација у common – law земљама представља важан и интересантан предмет. У оквирима нашег рада, фокусираћемо се на правне системе Велике Британије и САД, у којима су и настали водећи модели кривичне одговорности правних лица и чији је утицај на остале земље common – law система велик, па чак и пресудан. Уз њих, због оригиналности концепције, приказаћемо и аустралијски модел кривичне одговорности правних лица, заснован на субјективној аутономној одговорности корпорација.

Енглеска

Одговорност правних лица за кривична дела у Енглеској се појавила још у 19. веку, мада је тада била ограничена само на regulatory offences, као специфичну категорију деликата у области привреде.

Препреку за увођење кривичне одговорности правних лица у енглески правни систем испрва је представљао принцип да окривљено лице мора лично присуствовати поступку који се против њега води, што је било неоствариво у случају корпорација као наиндивидуалних ентитета. Осим овог процесноправног ограничења, препреку за установљање кривичне одговорности правних лица представљали су и теоријски ставови о њиховој природи и функцији. Правна лица посматрана су кроз призму теорије фикције, као ентитети без стварне егзистенције, који не располажу сопственом вољом нити разумом, те не могу имати mens rea.³

² Г. П. Илић (2009), Одговорност правних лица за кривична дела, *Билтен Окружног суда у Београду*, Intermex, Београд, 2009, 10 – 11. Земље европско – континенталне традиције инаугурисале су одредбе о одговорности правних лица за кривична дела у своја законодавства тек у другој половини 20. века, почев од Холандије, која је то учинила 1951. године доношењем Economic Offences Act (Закон о привредним кривичним делима), у домену привредних деликата, и, усвајањем измена Кривичног законика 1976. године, за сва кривична дела.

³ G. Stessen, Corporate Criminal Liability: A Comparative Perspective, *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 43, 1994, 495.

Такође, према *ultra vires* доктрини,⁴ предузеће може бити носилац само оних делатности за које је регистровано и у очима права, може вршити само акте којима обавља дозвољене пословне активности, што значи да јој се не могу приписати дела што су ван граница њеног дозвољеног пословног делокруга. Коначно, у теорији се истицао проблем непостојања адекватних санкција које би могле постићи ефекат генералне и специјалне превенције у односу на правно лице као извршиоца кривичног дела.⁵ Stessen указује на још једну формалну препреку – у једном периоду енглеско кривично право је готово искључиво примењивало смртну казну или депортацију, санкције непримењиве на корпорације.⁶ Смисао ове доктрине добро илуструје често цитрана реченица енглеског лорда Baron Thurlow-a: „како очекивати да корпорација има савест, када нема душу коју би проклели или тело које би ударили“.⁷

Ипак, након усвајања Interpretation Act-a (Закон о тумачењу), 1889. године, статус правног и физичког лица као извршиоца кривичног дела је изједначен (тако што је прецизирано да појам „лице“ обухвата и правно и физичко лице) чиме је створена формалноправна основа за примену института кривичног права на корпорације.⁸

Ипак, и пре доношења овог Закона, појавили су се основи за утемељење корпоративне кривичне одговорности. Историјски значај има судски прецедент из 1842. године којим је корпорација први пут осуђена због кршења законских (енг. *statutory*, у смислу посебног законодавства посвећеног регулисању њихове делатности) дужности. Међутим, овде се ради о кажњавању за кривично дело на основу објективне одговорности (*strict liability* или *absolute liability*), која ће и остати једини облик одговорности корпорација у Енглеској током 19. века. Ова врста кривичног дела, која се испољава у кршењу посебних

⁴ *Ultra vires* (изван овлашћења) је латински израз којим се означава правило енглеског права по ком нису пуноважни акти правног лица које је донео ненадлежан орган или су донети прекорачењем или злоупотребом овлашћења. Пуноважни акти правног лица су само они донети *intra vires*, тј. у оквиру овлашћења правног лица. Према томе, акти донети *ultra vires* не могу се сматрати актима правног лица. Наведено према: Срдић М., (eds), *Правна енциклопедија*, „Савремена администрација“, Београд, 1979, 1520.

⁵ M. Wagner, „Corporate Criminal Liability - National and International Responses“, *13th International Conference - Commercial and Financial Fraud: A Comparative Perspective*, International Society for the Reform of Criminal Law, Malta, 1999, 2.

⁶ G. Stessen, *op. cit.*, 495.

⁷ J. Coffee, No Soul To Damn: No Body To Kick: An Unscandalized Inquiry Into The Problem Of Corporate Punishment, *79 Mich. L. Rev.* 386, 1981, 386.

⁸ Илић истиче да је енглеско право овим „прећутно прихватило кривичну одговорност правних лица. Г. П. Илић (2007), *op. cit.*, 205. Илић истиче да је енглеско право овим „прећутно прихватило кривичну одговорност правних лица

законских обавеза правног лица и не захтева утврђивање *mens rea* назива се *regulatory offence*.⁹

Иако су премошћене формалноправне препреке за вођење кривичног поступка према правним лицима, теоријски став о немогућности утврђивања корпоративног *mens rea* задржао се у енглеском праву још извесно време. Корпорације су могле да одговарају за кривична дела *common law* типа која нису захтевала утврђивање *mens rea*, по принципу викарне одговорности.¹⁰

Акт запосленог, у складу са том доктрином, заснивао је кривичну одговорност правног лица за кривична дела у свим случајевима у којим је могла бити утемељена и викарна одговорност физичког лица. Однос који се симболички изражава као релација „господар – слуга“ довољан је основ за успостављање викарне одговорности првог за акте потоњег, како у случају да је први физичко, тако и када је правно лице. Кривична дела из *common law* категорије која нису имала кривицу као субјективни елемент бића била су узнемиравање јавности (*public nuisance*)¹¹, увреда (*criminal libel*) и непоштовање суда (*contempt of court*).¹²

Доношење већ поменутог *Interpretation Act*,¹³ као и њему претходећег *Criminal Law Act*,¹⁴ усвојеног 1827. године, отворило је, проширивањем појма лица на корпорације и у смислу кривичног права, могућност њиховог кажњавања за деликте што захтевају *mens rea*. Смисао ових закона био је у томе да се и корпорације, када је то могуће, казне као извршиоци кривичног дела које није *strict liability* врсте.

Судски прецедент Дома Лордова у случају *Lennard's Carrying Co vs Asiatic Petroleum Co (1915) AC 705.*, представља први пример заснивања одговорности правних лица на темељу кривице тзв. „руководећег ума“. Овде се, наиме, радило о ситуацији у којој је власник компаније за поморски превоз робе, *Lennard*, свесно

⁹ Више о природи *regulatory offences*: Z. Đurđević, *Kaznena odgovornost i kazneni postupak prema правним osobama u Republici Hrvatskoj, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 10, 2/2003, Zagreb, 2003, 744.*

¹⁰ M. Wagner, *op. cit.*, 3.

¹¹ Ово кривично дело испољава се вршењем аката којим се више погађају јавне вредности него приватна добра. То су, на пример, блокирање ауто – пута, слушање гласне музике, бацање отпада у реку, итд. Ради се о категорији деликта која у нашем праву има пандан у тзв. прекршајима против јавног реда и мира. Видети: "<http://www.nuisancelaw.com/learn/historical>" 13.06.2010.

¹² M. Wagner, *op. cit.*, 3.

¹³ Члан 2 Закона.

¹⁴ Члан 14 Закона.

занемарујући одредбе Merchant Shipping Act-а из 1894 (Закон о трговачком бродском превозу), проузроковао знатну штету Asiatic Petroleum-у, чија је роба потпуно уништена приликом бродске несреће. Компанија Asiatic Petroleum је тужила Lennard's Carrying због нехатног кршења законских одредби од стране власника.¹⁵

Ипак, тек три прецедента из 1944. године дефинитивно утемељују принцип одговорности правних лица за *mens rea* кривична дела.¹⁶ У поменутих прецедентима утврђена је кривична одговорност правних лица због пореске утаје, завере и фалсификовања исправе. У њима је коначно превазиђен проблем „*mens rea hurdle*“ тиме што је створен принцип по којем правно лице одговара за акте одређених физичких лица („руководећих умова“).¹⁷ Ипак, њихов значај је велики, јер је на тај начин енглеско судство коначно извршило прекретницу у кривичноправном третману корпорација, напуштајући концепт о могућности кажњавања правних лица само за кривична дела што не захтевају успостављање *mens rea*.¹⁸

Парадигматичан прецедент, у ком је коначно појашњен принцип идентификације, донет је у случају *Tesco Supermarkets v Natrass*, [1972] A.C. 153, [1971] 2 All E.R. 127(H.L.). Енглески судови дефинитивно заузимају становиште да акт директора – „руководећег ума“ (енг. „controlling mind“), учињен током вршења редовних пословних активности, представља акт саме корпорације. Следствено томе, кривица директора заснива одговорност правног лица које се са њим идентификује.

Ratio decedendi прецедента се налази се у принципу о идентификовању воље руководећих умова са вољом правног лица. Дом лордова је, образлажући одлуку у овом случају, упоредио корпорацију са људским бићем, истакавши да су директори и менаџери правног лица, када врше своја овлашћења, пандан људским функцијама свести и воље.¹⁹

¹⁵ Текст прецедента доступан на: "<http://www.uniset.ca/other/cs2/1915AC705.html>" (сајт посећен: 21.05.2010).

¹⁶ *Moore v. I. Bresler, Ltd.*, [1944] 2 All E.R. 515; *R. v. I.C.R. Haulage, Ltd.*, [1944] K.B. 551; *Director of Public Prosecutions v. Kent and Sussex Contractors, Ltd.*, [1944] K.B. 146.

¹⁷ *G. Stessen, op. cit.*, 497. Ови прецеденти су, ипак, били критиковани због недовољне јасноће и аргументованости, јер нису утврђени недвосмислени критеријуми за успостављање *mens rea* корпорације.

¹⁸ *C. N. Nana, Corporate criminal liability in the United Kingdom: determining the appropriate mechanism of imputation*, doctoral thesis, 'OpenAIR@RGU', Robert Gordon University Open Access Institutional Repository., 2009, 81.

¹⁹ *A.I. Pop, Criminal Liability Of Corporations—Comparative Jurisprudence, Michigan State University College of Law*, 2006, 15. Текст доступан на: "http://www.law.msu.edu/king/2006/2006_Pop.pdf" (сајт посећен: 02.05.2010).

Данас на целој територији Велике Британије постоји кривична одговорност правних лица. Кривичноправни системи Шкотске и Северне Ирске преузели су енглески модел кажњавања правних лица. Слична ситуација је и у ирском праву.²⁰ У Уједињеном Краљевству правна лица могу да одговарају за сва кривична дела, осим за она за која је као једина казна прописан затвор: убиство и издаја. Такође, правна лица не одговарају за дела која по природи ствари не могу да изврше, попут силовања, двобрачности, родоскрвнућа, итд. Ово ограничење је израз принципа *lex non cogit ad impossibilia*.²¹ Основи приписивања кривичног дела разликују се у зависности од врсте кривичног дела.

Правна лица одговарају за *regulatory offences* по принципу објективне одговорности, без утврђивања *mens rea*,²² док код кривичних дела која захтевају установљивање кривице одговарају у складу са доктрином идентификације. Код првих, дакле, корпорација одговара јер није спречила наступање ризика произашлог из њене активности, без потребе утврђивања субјективног основа одговорности. Ако запослени нанесе штету одређеном лицу, у оквиру вршења пословних активности, кршећи тиме законом прописане обавезе предузећа, оно ће одговорати независно од његове кривице, јер је пропустило своју обавезу да спречи излагање других лица ризику. Објективна одговорност постојаће, рецимо, у случају продаје хране или лекова који по природи, садржају и квалитету не одговарају стандарду што се редовно очекује од такве врсте производа на тржишту. У том случају нема потребе за установљивањем кривице било ког запосленог и, на њеном темељу, викарне одговорности самог правног лица као послодавца, већ је довољно утврђивање *actus reus* (радње извршења).

Чим је дотичан производ стављен у промет насупрот законским одредбама, без обзира на (не)постојање свести о ризику по купце, кривично дело је извршено. Оправдање за увођење објективне одговорности налази се у чињеници да је друштвено прихватљиво кажњавати субјекте на основу непоштовања обавеза и дужности које следствено доводи до наступања штете или друге забрањене

²⁰ Z. Đurđević, *op. cit.*, 735-736.

²¹ A.I. Pop, *op.cit.*, 23.

²² Кривична дела која не захтевају утврђивање *mens rea* могу бити тзв. *strict liability* и *absolute liability offences*. У случају првих, довољно је да је учинилац био свестан или могао бити свестан како његова радња носи изванредан ризик а није спречио стварање ризикантне ситуације иако је био у могућности да то учини. За утврђивање постојања потоњих довољно је кршење дужности или извођење недозвољене активности из којих је произашло кривично дело како би се засновала одговорност, без установљивања било каквог степена кривице. *Absolute liability offences*, дакле, представљају класичан облик потпуно објективне одговорности, док *strict liability* деликти подразумевају минималан степен субјективне кривице. Видети: C. N. Nana, *op. cit.*, 72.

последнице. Закони предвиђају кривична дела објективне одговорности управо у делатностима које саме по себи носе висок степен ризика по јавне и приватне вредности.²³

Да ли је неко кривично дело *strict (absolute) liability* или *mens rea* врсте, зависи од експлицитног израза законодавца. Уколико истог нема, претпоставља се да је неопходно утврђивање *mens rea*. Кривично дело је потоње врсте, уколико законодавац изричито не пропише другачије. Ако је неко дело *strict liability* карактера, одговорност корпорације је, на основу свега реченог, објективног типа, а викарна је јер се може засновати актом било ког запосленог. Са друге стране, пак, она није викарна ако прихватимо аргумент да корпорација одговара јер није спречила остварење ризика произашлог из њеног пословања.²⁴ Уосталом, одговорност правног лица за *regulatory offences* је модел објективне одговорности корпорације, који је изведеног карактера, мада претходно резонување иде ка њеном карактерисању у супротном смислу – као непосредне па самим тим и аутономне одговорности.²⁵

Одговорност за кривична дела код којих је неопходно утврђивање *mens rea* заснована је на субјективној кривичној одговорности представника корпорације за које се може сматрати да исту оличавају. Поп истиче да се у ову категорију лица убрајају чланови Управног одбора (борда директора), извршни директори, представници којима су делегирана овлашћења за независно деловање и остала лица одговорна за генерално управљање организацијом.²⁶ Основни предуслов за урачунавање кривице правном лицу је извршење кривичног дела у склопу пословног делокруга компетентног представника.

Проблем примене теорије идентификације, која је теоријски конзистентнија са класичним кривичноправним принципима у поређењу са викарним моделом или аутономном одговорношћу, јесте у чињеници да не доводи до задовољавајућих криминалополитичких ефеката. Теорија идентификације је погоднија за мала предузећа, у

²³ О објективној одговорности правних лица за *statutory offences* видети: C. N. Nana, *op. cit.*, 72 – 77.

²⁴ *Ibid.*, 75. Ауторка наводи резонување познатог Smith J.C., који сматра да одговорност корпорације за *strict absolute liability offences* никад није викарног већ увек директног типа, то јест није изведена из одговорности запосленог већ је то одговорност саме корпорације: „када је законска дужност чињења наметнута одређеној особи (у овом случају послодавцу) а оно је не изврши, тиме чини *actus reus*. Може се десити да је оно своју дужност пропустило услед тога што запослени или представник нису испунили своје дужности, али и тада није реч о викарној одговорности. Послодавац је одговоран зато што је он, лично, пропустио да учини оно што закон захтева од њега.“

²⁵ Z. Đurđević, *op. cit.*, 744. Ауторка недвосмислено карактерише одговорност корпорација за *regulatory offences* као објективну и изведену.

²⁶ A. I. Pop, *op. cit.*, 32.

којима је моћ одлучивања концентрисана у једном или неколицини представника, док у структурално сложеним савременим организацијама често није могуће утврдити одговорност лица које се сматра алтер – егом корпорације, иако је јасно да је кривично дело извршено у корист правног лица.²⁷ Последица наведеног је настајање феномена „организоване неодговорности“ креатора и корисника последица дела.

Између ове две категорије (*strict liability* и *mens rea*) стоје кривична дела која захтевају утврђивање *mens rea* али су лакша од оних која захтевају примену модела идентификације и регулишу питања тржишног промета (опет се ради о врсти *regulatory offense*), а за које је довољно утврђивање викарне корпоративне одговорности (не објективне, већ субјективне).²⁸ Иначе, подела кривичних дела у смислу покретања кривичног поступка, у Енглеској се изменила од доношења Закона о кривичном праву (*Criminal Law Act*) из 1967. године. Након доношења овог закона, подела кривичних дела се заснива на разликовању оптуживих (*indictable offences*) и дела за које се води скраћени поступак (*summary offences*). Посебну врсту чине кривична дела за које је могуће водити редовни или скраћени кривични поступак (*either-way offences*).²⁹

Коначно, доношењем Закона о корпоративном убиству (*Corporate Manslaughter Act and Corporate Homicide Act, 2007*, у даљем тексту: СМНСА),³⁰ британско право је делимично променило концепцију по којој предузеће одговара за кривично дело само ако је исто извршио „руководећи ум“. Одговорност правног лица, по овом Закону, постоји уколико је до лишавања живота дошло услед тога што су корпорацијске активности биле организоване и вођене уз значајно кршење релевантних дужности правног лица. Услов за заснивање корпоративне одговорности се налази у чињеници да је улога

²⁷ B. Fisse, *The Attribution of Criminal Liability to Corporations: A Statutory Model*, *Sydney Law Review*, Vol. 13, 1991, 277 – 278.

²⁸ "<http://www.lawcom.gov.uk/1150.htm>" (сајт посећен: 13.06.2010).

²⁹ Г. П. Илић (2004), *Границе испитивања првостепене кривичне пресуде*, Службени гласник, Београд, 2004, 77.

³⁰ *Corporate Manslaughter Act* за подручје Енглеске и Велса, а *Corporate Homicide Act* за Шкотску, због различитог дефинисања кривичног дела које је предмет закона у Енглеској и Велсу у односу на Шкотску. Осим на корпорације Закон се односи и на ортаклуке, синдикате и друга удружења запослених, као и нека јавноправна тела (попут полиције). Текст прописа доступан на веб страници британске владе: "http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2007/ukpga_20070019_en_1" (сајт посећен: 10.06.2010).

менаџмента вишег нивоа (senior management) у кршењу прописаних обавеза предузећа била значајна.³¹

Революционарни карактер одредби Закона, барем за енглеско правно подручје, види се у могућности утемељења корпоративне одговорности због противправних аката припадника управљачке структуре на високом месту у хијерархији предузећа, без обзира на утврђивање њиховог субјективног односа према кривичном делу. Овај облик одговорности представља одступање од теорије идентификације јер се одговорност предузећа не заснива на кривици „руководећег ума“ већ оно одговара због кршења дужности, а, са друге стране, не ради се о strict liability већ mens rea деликту. Корпорација одговара због лишења живота уколико је оно последица пропуста у организовању и руковођењу, које су се испољиле у кршењу законом наметнутих дужности и следствено довеле до смртне последице.³²

Осим набројаних облика извршења кривичног дела од стране правног лица, могућа је и ситуација саучесништва у кривичном делу за које корпорација одговара акцесорно. Nana наводи прецеденте у случајевима R v Robert Millar (Contractors) Ltd and Robert Millar and R v JF Alford Transport Ltd.³³ Поп наводи прецедент у случају Seaboard

³¹ "http://www.gowlings.com/resources/PublicationPDFs/Keith_Walsh_March2009.pdf" (сајт посећен: 10.06.2010). Поштовање ових дужности законска је обавеза организација по правним прописима које Закон назива „law of negligence“ („право нехатних деликата“). За подручје Енглеске и Велса то су: Occupiers' Liability Act из 1957. године (чл. 31), the Defective Premises Act из 1972. (чл. 35) и Occupiers' Liability Act 1984 (чл. 3) из 1984. године. За Шкотску то је Occupiers' Liability Act из 1960 (чл. 60), а за Северну Ирску Occupiers' Liability Act (Northern Ireland) 1957 (с. 25), the Defective Premises (Northern Ireland) Order 1975 (S.I. 1975/1039 (N.I. 9)), the Occupiers' Liability (Northern Ireland) Order 1987 (S.I. 1987/1280 (N.I. 15)) и Defective Premises (Landlord's Liability) Act (Northern Ireland) 2001 (с. 10).

³² Nana објашњава како се за оцену постојања учешћа „senior management“ у кршењу релевантних дужности предузећа користи тзв. објективни тест, (то јест одређује се да ли је активност органа корпорације у поређењу са прихваћеним стандардима понашања у привреди) а не субјективно мерило на основу ког би се утврђивао психички однос било ког конкретног члана органа према повреди законске обавезе. Дакле, тужилаштво не мора да доказује како је неко од чланова управе имао конкретно знање о повреди обавезе и деловао упркос томе. Ипак, у теорији се поставља питање да ли је довољно учешће само једног лица из управе компаније, ком су додељене дужности организовања и управљања пословања или је потребно поступање више лица која чине менаџмент корпорације. Nana сматра да је потребно колективно учешће лица из менаџмента компаније. С. N. Nana, *op. cit.*, 96 – 97.

³³ У првом, одговорност корпорације заснована је на чињеници да је возач камиона на путу од Енглеске до Шкотске, знајући како му је гума дефектна (што је знао и директор предузећа) изазвао саобраћајни удес у ком је погинуло шесторо људи. Узрок удеса био је управо технички недостатак камион – дефектна гума.

Суд је оценио како је возач крив за involuntary manslaughter (нехатно лишавање живота), али је кривицу приписао и предузећу и то у својству помагача и подстрекача. Директор корпорације, по оцени суда, знао је да возач изазива опасност управљајући

Offshore, Ltd. v. Secretary of State for Transp.,³⁴ као пример заснивања одговорности правног лица на темељу нехатног непредузимања превентивних мера услед ког је дошло до извршења кривичног дела. Одговорност корпорације је заснована иако ниједан конкретан члан предузећа није имао посебно прописане дужности везане за предузимање дотичних мера. Овај прецедент представља даље проширивање примене кривичног права у односу на теорију идентификације.³⁵

Коначно, остаје питање на који делокруг колективитета се односе претходно описани модели одговорности. Принципијелно, сва правна лица у Енглеској, осим државе, могу одговарати за учињено кривично дело. У правна лица се, по Закону о тумачењу (Interpretation Act, 1978) убрајају и удружења (associations). Ипак, као ни у Француској, ни овде нема јединствене листе ентитета који се убрајају у правна лица.³⁶

Систем санкција које се могу применити према осуђеним корпорацијама почива на новчаној казни као основној кривичној санкцији за ову категорију учинилаца. Ипак, узимајући у обзир чињеницу да су новчане казне често недовољно високе у поређењу са финансијском моћи корпорација, те не испуњавају сврху кажњавања, енглески судови су увели и друге врсте кривичних санкција према њима. Тако, осим новчане казне, често се изричу условне осуде (corporate probation), одузимање добара стечених кривичним делом и ускраћивање дозвола за обављање одређених делатности.

Сједињене Америчке Државе

Увођење кривичне одговорности правних лица у САД везује се за прецедент Врховног суда у случају New York Central and Hudson River

технички неисправним возилом а ипак му је одобрио (то јест подстакао га) да врши превоз возилом у таквом стању. У потоњем случају управа корпорације је знала да њени возачи фалсификују тахографске податке али их нису у томе спречили нити предузели мере у правцу њиховог кажњавања, већ су намерно допуштали противправну активност и охрабривали њено понављање. Nana закључује како је примена института саучесништва правног лица погодна у ситуацијама у којим се не може утврдити примарни извршилац кривичног дела, то јест у ситуацијама где се ради о врсти удруженог злочиначког подухвата, те се не може лако установити примарни кривац. C. N. Nana, *op. cit.*, 98 – 99.

³⁴ Seaboard Offshore, Ltd. v. Secretary of State for Transp., [1994] 2 All E.R. 99, 104 (H.L.)

³⁵ Ипак, наставља Pop, у енглеској судској пракси, за разлику од америчке, није дошло до искорака ка примени теорије агрегације или теорије о колективној намери, што би представљало логичан наставак започетог ширења ван строгих и очигледно уских граница теорије идентификације. A. I. Pop, *op. cit.*, 32 – 33.

³⁶ *Ibid.*, 20 - 22.

Railroad Company vs. United States, 212, U.S. 481, 495 (1909).³⁷ У америчком праву је од тада прихваћен концепт кажњивости правних лица за кривичне деликте по принципу *respondeat superior*,³⁸ по којем компанија одговара и за акте својих запослених учињене у корист корпорације и у оквирима пословног делокруга и овлашћења. Овај концепт се заснива на тзв. викарној одговорности, која је много шире постављена у односу на теорију идентификације, јер је круг лица чији се акти могу урачунати корпорацији далеко већи (осим „руководећих умова“ овде долазе у обзир и менаџери свих нивоа одговорности, али и сва запослена лица). Доктрина викарне одговорности створена овим прецедентом ослањала се на одредбе тзв. Елкинсовог закона (Elkins Act), којим је експлицитно прописано како чињење или нечињење запосленог може довести до урачунавања одговорности корпорацији.³⁹

Услови за заснивање одговорности су да је запослени дело извршио у оквиру свог редовног или претпостављеног посла или овлашћења и да је кривично дело учињено са намером стицања користи за правно лице. Чињеница да је корист, већим или мањим делом, припала физичком а не правном лицу, не утиче на кривичну одговорност правног лица. Она не би постојала једино у случају да учинилац није намеравао да оствари никакву корист за предузеће, већ искључиво за себе или друго физичко или правно лице или уколико је кривичним делом нанета штета правном лицу. У случају да је учинилац намеравао да оствари корист за правно лице, одговорност ће постојати чак и уколико је учинилац деловао насупрот изричитом налогу или пословној политици правног лица.⁴⁰

За разлику од енглеског права (барем у домену примене идентификацијске теорије) у САД није неопходно да суд установи

³⁷ Текст прецедента доступан на: <http://supreme.justia.com/us/212/481/> (сајт посећен: 21.05.2010).

³⁸ Видети: Г. П. Илић (2009), *Одговорност правних лица за кривична дела*, Билтен Окружног суда у Београду, Intermex, Београд, 2009, 11.

³⁹ G. Stessens, *op. cit.*, 497. Викарна одговорност је у поменутом прецеденту везана за statutory offense, али су амерички судови у наредном периоду проширили њену примену и на common law offences. Тако, одлука суда у случају кршења антимонополских прописа из 1983. године потврђује ову, неколико деценија раније усвојену доктрину, речима: „корпорација се може сматрати кривично одговорном за кршење одредаба о монополском деловању, што их је учинио запослени делујући у оквиру додељених или фактичких овлашћења, у интересу правног лица.... чак иако су његови акти били у директној супротности са пословном политиком корпорације“. Видети прецедент : U.S. v Basic Construction Co., 711 F. 2d 570 at 573 (4th Cir. C.A. 1983). Наведено према: M. Wagner, *op. cit.*, 3.

⁴⁰ Z. Stojanović, R. Shine, *Komentar Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična djela*, Ministarstvo pravde Republike Crne Gore, Podgorica, 2007, 59; E. Lederman, *op. cit.*, 651 – 655; C. De Maglie, Models of Corporate Criminal Liability in Comparative Law, *Washington University Global Studies Law Review*, Vol. 4, Issue 3 (2005), 553 – 555.

конкретног учиниоца кривичног дела међу запосленима. Довољно је утврдити како је дело, судећи по свим околностима, морало извршити једно или више лица из корпорације и то у њену корист. Суд може осудити корпорацију на темељу чињенице да је неко од запослених извесно извршио дотично кривично дело, иако је немогуће утврдити о ком се конкретном физичком лицу ради. Осим овог, у америчком праву је развијен још један принцип урачунавања кривице правном лицу, који представља проширење примене доктрине *respondeat superior*.⁴¹

Наиме, по тзв. теорији агрегације, могуће је приписати кривицу корпорацији на темељу извршења *actus reus* од стране једног лица и постојања *mens rea* код другог. На основу ове теорије могуће је приписати одговорност корпорацији уколико се може утврдити да је више запослених, од којих сваки има само део сазнања, заједно имало целовиту информацију, то јест свест о вршењу кривичног дела. Приписивање одговорности на описани начин делује помало виртуелно: нико конкретно није одговоран, али сви заједно, посматрани као целина, наиндивидуални ентитет – поседују захтевани *mens rea*. Најпознатији амерички прецедент у којем је дошла до изражаја идеја теорије агрегације донет је у случају *United States v. Bank of New England*.⁴²

Круг правних лица која одговарају за кривична дела одређен је у Савезним смерницама за кажњавање (*U.S. Federal Sentencing Guidelines - USSG*).⁴³ Она се означавају јединственим називом „organization” под којим се подразумева „лице које није физичко (тј. особа, „individual“).⁴⁴

Питање је, пак, која се кривична дела могу урачунати корпорацији. У америчкој теорији и пракси постоји сагласност око става да корпорација не може бити осуђена за дела попут двобрачности или родоскрвнућа, јер је незамисливо њихово извршење за њен рачун и у склопу њеног пословног делокруга. Листа кривичних дела за које одговарају правна лица предвиђена је у *U.S. Federal Sentencing Guidelines*. Корпорације могу одговарати за већину кривичних дела као

⁴¹ А.И. Поп, *op. cit.*, 33 – 34.

⁴² "<http://law.jrank.org/pages/744/Corporate-Criminal-Responsibility-American-standards-corporate-criminal-liability.html>" (сајт посећен: 22.09.2010). Видети и: "<http://openjurist.org/821/f2d/844/united-states-v-bank-of-new-england-na>" (сајт посећен: 20-1.2011).

⁴³ С. De Maglie, *op.cit.*, 550. Текст *U.S. Federal Sentencing Guidelines* доступан на: "http://www.usc.gov/2009guid/8c2_7.htm" (сајт посећен: 27.06.2010). О казненој политици у САД видети и: Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 25 – 42.

⁴⁴ У организације се убрајају: корпорације, ортаклуци (*partnerships*), удружења (*associations*), компаније (*joint-stock companies*), синдикати, трустови (*trusts*), пензиони фондови, нерегистроване организације (*unincorporated organizations*), државне и политичке подјединице (*governments and political subdivisions*) и непрофитне организације.

и физичка лица. Листа дата у USSG обухвата кривична дела карактеристична за корпоративно окружење, попут прања новца, давања мита, преваре, кршења антимонополских прописа, пореских утаја, крађа, исл. Али, у америчком праву постоји одговорност корпорације и за кривична дела која нису типична за корпоративно криминално деловање, попут привилегованог облика убиства (manslaughter).

Интересантно је, међутим, да нема прецедента који омогућавају окривљавање правних лица за основни облик убиства (murder). Mueller сматра како би то било оправдано у бројним случајевима, попут оних у којима корпорација шаље запосленог на високо ризикантан радни задатак без икакве заштитне опреме и намерно таји од запослених да излагање одређеним супстанцама готово сигурно води ка фаталним исходима. Аутор као пример оваквог случаја наводи аферу Hawks Nest.⁴⁵ У прилог његовом резонавању иде и образложење прецедента у случају *People v. O'Neil*.⁴⁶

U.S. Federal Sentencing Guidelines предвиђа и систем санкција које се могу применити према правним лицима. Основне санкције су новчана казна, накнада штете (restitution), (remedial orders), рад у јавном интересу, условна осуда.⁴⁷ Неке државе познају и могућност изрицања казне распуштања (престанка) правног лица, као и забране вршења одређених пословних делатности. Амерички систем санкционисања почива на идејама ретрибуције и одвраћања, полазећи од тога да казне морају бити правичне, сразмерне и у складу са сврхом изрицања – генералном и специјалном превенцијом.⁴⁸ Уз изречену казну,

⁴⁵ G. Mueller, *Mens Rea and the Corporation – A Study of the Model penal Code Position on Corporate Criminal Liability*, *University of Pittsburgh Law Review*, Vol. 19, 1957, 23.

⁴⁶ *People v. O'Neil*, 194 Ill. App. 3d 79 (1990). Текст прецедента доступан на: "<http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=il&vol=app/2001/5990631&invol=3>" (сајт посећен: 19.06.2010). Суд је ослободио корпорацију одговорности за murder, али у образложењу није експлицитно искључио могућност да правно лице буде осуђено због извршења тог кривичног дела. Видети: A. I. Pop, *op. cit.*, 24.

⁴⁷ Pop помиње осам категорија случајева у којима суд може прибећи изрицању условне оуде. Међу њима, она издваја ситуацију у којој корпорација нема унутрашње механизме за подстицање пословног морала и развијање свести о обавези поштовања прописа, као и откривање и спречавање деликата, а има историјат криминалног понашања. A. I. Pop, *op. cit.*, 44.

⁴⁸ Како би с постигли описани циљеви, USSG предвиђа кораке које суд мора предузети да би утврдио сразмерну казну. Прво, суд израчунава основну казну на темељу тежине извршеног кривичног дела (USSG s8C2.4(a)). Тежина кривичног дела се мери узимањем у обзир следећих фактора: остварене користи учиниоца, штете нанете жртви (уз вођење рачуна о облику кривике при наношењу штете, дакле, различита основа ће постојати код умишљајног у поређењу са нехатним деликтом) и прописане казне за то кривично дело. Када суд утврди основну казну, њена коначна висисна се добија множењем са нумеричким фактором који одражава степен кривике учиниоца (USSG s8C2.7). На крају, суд бира одговарајућу казну из прописане листе, осим уколико може

корпорацији се намећу обавезе везане за изградњу унутрашњих контролних механизма са циљем откривања и спречавања кривичних дела. У литератури се овај модел изражава познатом синтагмом о „штапу и шаргарепи“. Наиме, корпорацији се изриче висока новчана казна (што представља, у симболичком смислу, „штап“), али се оставља могућност да, уколико усвоји ефикасан програм за превенцију будућих деликата и јачање пословног морала, казна буде знатно ублажена.⁴⁹ Занимљиво је и да се, приликом одређивања висине казне, у обзир узима постојање програма делотворних, неопходних и разумних мера и етичких стандарда у компанији пре извршења кривичног дела. У случају постојања овог програма, као и других олакшавајућих околности, попут признања да је извршено кривично дело, сарадње са истражним органима, добровољног и правовременог пријављивања кривичног дела пре отпочињања истраге, итд., казна може бити значајно ублажена. На овај начин, законодавац пружа економски стимуланс компанијама да открију и пријаве кривично дело, као и да воде пословну политику усмерену ка спречавању кривичних дела.⁵⁰

Одредбе о кривичној оговорности правних лица садржи и Модел за савезни кривични законик (Model Penal Code), који служи као оријентир за кривична законодавства федералних јединица. По Моделу, правна лица у САД одговарају по принципима викарне и идентификацијске теорије у зависности од врсте кривичног дела. У случају кривичних дела код којих закон предвиђа викарну одговорност компаније, то јест кривичних дела која се испољавају у кршењу компанијских дужности предвиђених посебним законодавством (statute law), није потребно да је извршилац лице са одређеном управљачком функцијом, већ је довољно да представља правно лице у својству запосленог. У случајевима осталих кривичних дела, потребно је да је дело одобрило, захтевало, учинило, наредило, или толерисало (recklessly tolerated) лице које заузима неко од руководећих места у предузећу (*high managerial agent*).⁵¹

да пружи аргументе за одступање од ње и изрицање друге кривичне санкције (USSG s8C2.8). У случају да суд оцени како је активност предузећа у претежној мери била усмерена на вршење кривичних дела, новчана казна се изриче у висини довољној за практично одузимање свих средстава корпорације.

⁴⁹ C. De Maglie, *op. cit.*, 552.

⁵⁰ Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 39 – 40. Аутори су, следећи детаљне смернице за кажњавање предвиђене у USSG, приказали хипотетичку ситуацију у којој предузеће, које је осуђено за кривично дело извршено од стране менаџера продаје, уместо 3. 600. 000 долара, колико би платило на име новчане казне да није имало олакшавајуће околности овог типа, долази до коначног износа од 50. 000 долара или мање.

⁵¹ Решења Model Penal Code наведена према: T. Gardner, T. M. Anderson, *Criminal Law*, 10th Edition, Thomson Wadsworth, Belmont, USA, 2009, 99; P. Bucy, *op. cit.*, 1103; G. Mueller, *op. cit.*, 24 – 28; R. Hefendehl, *Corporate Criminal Liability: Model Penal Code*

Иако премошћава недостатке викарне теорије, ово решење показује извесне слабости, сматра Вусу. Тако, и овде је могуће засновати одговорност правног лица иако је кривично дело било у супротности са пословном политиком корпорације, јер је довољно установити како је било ко од високих руководилаца учествовао у делу на начин који Модел предвиђа, без обзира што његово понашање није било у складу са принципима и политикама корпорације. Дакле, и овде је могуће непотребно ширење основа одговорности. Друго, овај систем у одређеним случајевима неосновано сужава основ одговорности.

Ако је јасно да је пословна политика корпорације подстакла запосленог да учини кривично дело, то неће бити довољно за успостављање њене одговорности, уколико се не докаже да је неко од конкретних високих руководилаца толерисао извршење кривичног дела. Даље, овај Модел практично охрабрује високе руководиоце да се не упуштају у надзор пословних активности запослених, јер уколико високи руководилац није сазнао да је запослени учинио кривично дело, тешко је доказати како је он толерисао понашање запосленог, па је готово немогуће успоставити одговорност правног лица за то дело.⁵²

Ипак, амерички модел трпи и бројне критике. Аутори указују на проблем честог покретања кривичних поступака против корпорација због веће могућности заснивања одговорности у односу на друге системе, што ствара високу економску цену како по судове, тако и привреду, запослене и акционаре корпорације који нису учествовали у криминалном деловању правног лица. Са друге стране, чињеница да је основ за кажњавање предузећа веома широк ствара бојазан од непостојања легитимних социјалних основа за кажњавање корпорација строгим кривичним санкцијама, што може довести до тога да се судови уздржавају од примене високих казни и тиме посредно умање ефекат одвраћања. Такође, запослени у корпорацијама, доживљавајући осуду

Section 2.07 and the Development in Western Legal Systems, *Buffalo Criminal Law Review*, Vol. 4:283, 2001, 290 – 293. Судски прецеденти у америчким државама потврђују усвајање приступа који предлаже Model Penal Code. У случају *People vs. Hopkins*, 681 N. W. 2d 669 (Mich – App. 2004), суд експлицитно одбија заснивање кривичне одговорности правног лица због продаје ватреног оружја осуђиваном лицу, јер је деликт извршио запослени који није имао руководилачку позицију у предузећу, а не ради се о делу предвиђеном посебним законодавством. О одредбама Model Penal Code, видети и: G. Stessens, *op. cit.*, 512; C. De Maglie, *op. cit.*, 554. Текст Секције 2.07 Model Penal Code доступан и на: "<http://www.lareau-law.ca/corporationsAE.html>" (сајт посећен: 14.05.2011).

⁵² P. Вусу, *op. cit.*, 1105.

организације као неправедну, могу развити јак отпор према поштовању закона перципираних као нелегитимних.⁵³

Аустралија

Аустралијски Кривични законик из 1995. године низом одредби уводи и регулише кривичну одговорност правних лица. Аустралијски Законик специфичан је по томе што не даје дефиницију корпорације као субјекта одговорности, нити набраја врсте колективитета који спадају под овај појам, већ само предвиђа примену кривичноправних норми на правна лица на исти начин као на физичка.⁵⁴ Члан 12 став 1 тачка 2 аустралијског КЗ прописује да правно лице може одговарати за било које кривично дело, без обзира на предвиђену казну, не ограничавајући је само на она дела за које није прописан затвор као једина санкција.⁵⁵

Члан 12 став 2 прописује да уколико је радња извршења предузета од стране запосленог, представника или менаџера предузећа, у склопу његових редовних или послова које фактички врши, или у оквиру његових прописаних или фактичких овлашћења, постоји основ за приписивање кривичног дела корпорацији. Уз радњу извршења, потребно је и присуство субјективне компоненте. Наиме, уколико је захтевани облик кривичне за конкретно кривично дело директни или евентуални умишљај, предузеће ће се сматрати кривично одговорним ако је изричито, прећутно или имплицитно овластило физичко лице да изврши дело или му је то дозволило (члан 12 став 3 тачка 1). У следећем ставу аустралијски законодавац наводи ситуације на основу којих се закључује о постојању дозволе или овлашћења корпорације.⁵⁶

⁵³ A. I. Pop, *op. cit.*, 36; B. Fisse, *op. cit.*, 278; G. Mueller, *op. cit.*, 21. Mueller сликовито приказује предности и мане америчког модела, упоређујући га са самониклом хибридном биљком, насталој „спајањем неких гена кривичног права са генима привредног права“, чија корисност или штетност још нису до краја утврђене.

⁵⁴ C. De Maglie, *op. cit.*, 550.

⁵⁵ Текст прописа доступан на:

"[http://www.comlaw.gov.au/ComLaw/Legislation/ActCompilation1.nsf/0/25191DE52F745E94CA257715001C436E/\\$file/CriminalCode1995_WD02.pdf](http://www.comlaw.gov.au/ComLaw/Legislation/ActCompilation1.nsf/0/25191DE52F745E94CA257715001C436E/$file/CriminalCode1995_WD02.pdf)" (сајт посећен: 26.05.2010).

⁵⁶ *Прва наведена ситуација* односи се на борд директора (управни одбор)⁵⁶. Одговорност корпорације постоји када овај орган умишљајно врши инкриминисано понашање, или да овлашћење или дозволу за извршење кривичног дела на изричит, прећутан или имплицитан начин. Члан 12 став 3 тачка 5 предвиђа, међутим, да ће одговорност по основу евентуалног умишљаја (енг. *recklessness*) поменутих лица према кривичном делу бити приписана правном лицу само уколико је за постојање тог дела иначе довољно поступање са тим обликом кривичне. Ако се ради о кривичном делу које у субјективном елементу има намеру (може се, према томе, извршити само са директним умишљајем) оно се неће урачунати корпорацији ако су припадници Борда

Трећа ситуација представља облик аутономне субјективне кривичне одговорности правног лица. Одредба члана 12 става 3 тачке 2ц прописује да се одговорност корпорације може утемељити на чињеници постојања корпоративне културе (corporate culture)⁵⁷ која је уперена ка кршењу прописа, подстиче га, толерише или, пак, води ка њему. Алтернативно са овим постављен је, у следећој тачки, други облик аутономне организационе одговорности. Кривична одговорност правног лица постојаће и у случају да корпорација није успела да створи и одржи корпоративну културу која намеће обавезу поштовања прописа. Овде се ради о пропуштању обавезе креирања и одржавања атмосфере поштовања законитости услед које је дошло до извршења кривичног дела.⁵⁸

Елементи значајни за примену одредаба члана 12 става 3 тачака 2ц и 2д дати су у ставу 4 истог члана. Тачка 4а. одређује ситуацију у којој је дозвола за извршење кривичног дела сличног или истоветног карактера раније дата од менаџера високог нивоа одговорности. Други случај обрађен је тачком 4б. Он упућује на ситуацију у којој је физичко лице које је извршило кривично дело, основано веровало да би га менаџер високог нивоа одговорности овластио за вршење деликта или му то допустио. Ове одредбе превасходно служе утврђивању испуњености услова за примену тачака 2ц и 2д. Њихово постојање индицира заступљеност одређеног типа корпоративне културе и однос корпорацијске управе према поштовању прописа и вршењу кривичних дела.⁵⁹

директора поступали са евентуалним умишљајем према извршењу дела или су уз тај облик кривиче (непромишљено пристајући на ризик од извршења дела, нпр.) дозволили његово извршење. *Друга ситуација* је везана за идентично поступање као у претходној тачки (извршење или одобрење кривичног дела), са разликом што је субјект понашања менаџер високог нивоа одговорности а не Борд директора. Менаџер високог нивоа одговорности у смислу аустралијског КЗ је запослени, представник (агент) или менаџер корпорације ком су додељене такве дужности да се за његово понашање оправдано може сматрати да представља пословну политику предузећа.

⁵⁷ Под корпоративном културом (corporate culture) законодавац подразумева став, политику, правило, начин понашања или праксу која је заступљена (општеприхваћена) у корпорацији или њеном делу у ком се кривично дело десило. Видети члан 12 став 3 тачку 7 аустралијског КЗ.

⁵⁸ Ипак, строго постављена аутономна одговорност правног лица делимично је „ублажена“ одредбом која дозвољава могућност некажњавања организације која докаже да је предузела све мере која је била дужна да спроведе ради спречавања извршења дела или давања овлашћења или дозволе од стране менаџера (тачка 2б).

⁵⁹ *Прва ситуација* јасно указује да у корпорацији постоји историјат кршења кривичноправних прописа и да руководиоци правног лица подржавају, подстичу и усмеравају запослене или друга подређена физичка лица ка вршењу кривичних дела зарад остваривања корпорацијске добити. *Други случај* указује на постојање уврежених криминалних ставова у организацији. Ако запослени, представник или менаџер корпорације сматра да се од њега очекује криминална делатност или ће му она у

Следећи основ за урачунавање кривичног дела корпорацији је нехатно поступање у односу на деликт. Наиме, уколико се ради о кривичном делу чији субјективни елемент бића садржи нехат, а ниједан запослени, представник или менаџер појединачно посматран није нехатно деловао, овај облик кривице се може доделити правном лицу уколико се, кумулирајући понашање више запослених (неодређен број), може сматрати да је ентитет као целина са нехатом проузроковао кривично дело.⁶⁰

Закључак

Упоредно посматрање историјског развоја и позитивноправне регулативе одговорности правних лица за кривична дела у англо – америчким правним системима навело нас је на неколико закључака. Прво, модели одговорности правних лица мењали су се у складу са криминалополитичким потребама и то у смеру поштравања кривичноправне репресије и развијања нових принципа којима су постављане шире основе за утемељење кривичне одговорности корпорација. Енглески систем, критикован због крутости и неприлагођености савременој структури компанија и подели одговорности, информација и права на одлучивање у њиховим оквирима, делимично се трансформисао доношењем *Corporate Manslaughter Act and Corporate Homicide Act*-а, којим је, по први пут у више од стотину година дугој традицији кажњавања правних лица за кривична дела, делимично напуштена искључива примена теорије идентификације и уведена могућност заснивања корпоративне кривичне одговорности и онда када није утврђена субјективна кривица неког од руководећих умова организације. Амерички судови су отишли и корак даље, примењујући теорију агрегације, којом се суштински установљава аутономна одговорност предузећа. Новина се састоји у кривичноправном третману организације као независног ентитета, који има сопствену вољу, другачију од простог збира појединачних воља.

најмању руку бити одобрена, јасно је који тип односа према правним прописима преовладава у правном лицу.

⁶⁰ Компоненте за утврђивање постојања организацијског нехата дате су у тачки 3. Одредба тачке 3а упућује на ситуацију у којој се забрањено понашање може суштински приписати неадекватном корпоративном управљању (менаџменту), или недостатку контроле и надзора над запосленима, представницима или службеницима. Тачка 3б предвиђа алтернативу претходној - ако се забрањено понашање суштински може приписати пропустима у организовању адекватних система за преношење релевантних информација одговарајућим лицима у корпорацији.

Корпорација се гледа као посебан, наиндивидуалан организам чији су чланови „органи и делови тела“, који врше дате функције и разликују се од целине – „корпоративног тела“. Поједини акти делова корпоративног тела, иако засебно гледани, нису кривична дела, постављени у контекст корпоративног деловања, чине скуп свих потребних елемената за утврђивање кривичне одговорности. Најдаље је, ипак, отишао аустралијски Кривични законик, јер је њиме систем одговорности правних лица првенствено заснован на аутономној субјективној одговорности саме организације.

Аутономна субјективна кривична одговорност организације, као нов кривичноправни институт изгледа као адекватније решење проблема криминалитета корпорација узимајући у обзир захтеве савремене криминалне политике. Важан криминалнополитички аргумент који се може истаћи у прилог овој тврдњи се садржи управо у чињеници да је често веома тешко утврдити не само идентитет учиниоца дела, већ и стварних корисника незаконито стечене добити који су, у многим случајевима, аутори дела (у најмању руку подстрекачи или евентуално, прећутни корисници свесни противправности задобијене користи). Ова лица, услед комплексне структуре правног лица остају некажњена у систему индивидуалне субјективне одговорности, као и у систему који заснива одговорност корпорације на субјективној кривици руководећег ума или запосленог, и то управо због тешкоће доказивања субјективне кривице. Једини начин да се то барем посредно избегне је кажњавање самог предузећа, чиме би се имовинска корист стечена криминалом практично нулификовала, што би се, опет, посредно одразило на имовину стварних корисника криминалне делатности предузећа.

Mladen Milošević MA
Faculty of security Belgrade

CRIMINAL LIABILITY OF LEGAL ENTITIES IN ANGLO-AMERICAN LAW

The article discusses the institute of corporate criminal liability in common law countries. The author analyses English, American, Canadian and Australian model of corporate criminal liability, including brief historical overview. The first part of the paper focuses on analyzing legal solutions concerning the way criminal liability is attributed to the corporation and the system of criminal sanctions against the corporation. Then, the authors makes arguments about advantages and disadvantages of different models, and concludes the joint analysis of Anglo – American legal systems by emphasising the trend of introducing solutions which leads to adopting of subjective autonomous liability of corporations.

Key words: *corporate criminal liability, theory of identification, vicarious liability, aggregation theory, subjective autonomous liability*

ЛИТЕРАТУРА

Bollmann, H., „Switzerland“ у: C. Pelz (eds.), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008

Coffee, J., „No Soul To Damn: No Body To Kick": An Unscandalized Inquiry Into The Problem Of Corporate Punishment, *79 Mich. L. Rev.* 386, 1981

De Maglie, C., *Models of Corporate Criminal Liability in Comparative Law, Washington University Global Study Law Review*, Vol. 4: 547, 2005

Gardner, T., Anderson, M., *Criminal Law*, 10th Edition, Thomson Wadsworth, Belmont, USA, 2009

Đurđević, Z., *Kaznena odgovornost i kazneni postupak prema pravnim osobama u Republici Hrvatskoj*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 10, 2/2003, Zagreb, 2003

Fisse, A. I., The Attribution of Criminal Liability to Corporations: A Statutory Model, *Sydney Law Review*, Vol. 13, 1991

Илић, Г. П. (2004), *Границе испитивања првостепене кривичне пресуде*, Службени гласник, Београд, 2004

Илић, Г. П. (2007), „Одговорност правних лица за кривична дела као предмет (посебног) кривичног законодавства“ у *Устав Републике Србије, кривично законодавство и организација правосуђа*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу и „Intermex“ Београд, Златибор-Београд, 2007

Илић, Г. П. (2009), Одговорност правних лица за кривична дела, *Билтен Округног суда у Београду*, Intermex, Београд, 2009

Keith, N., Walsh, G., International Corporate Criminal Liability In The Workplace, доступно на:
"http://www.gowlings.com/resources/PublicationPDFs/Keith_Walsh_March 2009.pdf" (сајт посећен: 22.10.2010).

Mueller, G., Mens Rea and the Corporation – A Study of the Model penal Code Position on Corporate Criminal Liability, *University of Pittsburgh Law Review*, Vol. 19, 1957

Nana, C. N.. *Corporate criminal liability in the United Kingdom: determining the appropriate mechanism of imputation*, doctoral thesis, 'OpenAIR@RGU', Robert Gordon University Open Access Institutional Repository,, 2009

Pop, A. I., *Criminal Liability Of Corporations—Comparative Jurisprudence*, Michigan State University College of Law, 2006

Симовић-Хибер, И., *Систем расправа о идеји владавине права, основама кривичног закона, појму злочиначке групе, и интернационализацији кривичног права*, Институт за социолошка и криминолошка истраживања, Београд, 2007

Stessen, G., Corporate Criminal Liability: A Comparative Perspective, *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 43, 1994

Wagner, M., „Corporate Criminal Liability - National and International Responses“, *13th International Conference - Commercial and Financial Fraud: A Comparative Perspective*, International Society for the Reform of Criminal Law, Malta, 1999

Правни извори

Criminal Code of Australia, Act No. 12 of 1995; доступан на: "[http://www.comlaw.gov.au/ComLaw/Legislation/ActCompilation1.nsf/0/25191DE52F745E94CA257715001C436E/\\$file/CriminalCode1995_WD02.pdf](http://www.comlaw.gov.au/ComLaw/Legislation/ActCompilation1.nsf/0/25191DE52F745E94CA257715001C436E/$file/CriminalCode1995_WD02.pdf) (сајт посећен: 27.06.2010").

Corporate Manslaughter Act and Corporate Homicide Act, доступан на: http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2007/ukpga_20070019_en_1 (сајт посећен: 27.01.2011.)

U.S. Federal Sentencing Guidelines, доступно на: http://www.ussc.gov/2009guid/8c2_7.htm (сајт посећен: 27.06.2010).

Електронски извори

<http://www.nytimes.com/2010/04/13/business/global/13google.html> (сајт посећен: 27.06.2010).

<http://csc.lexum.umontreal.ca/en/1985/1985scr1-662/1985scr1-662.html> (сајт посећен: 13.06.2010).

http://www.ussc.gov/2009guid/8c2_7.htm (сајт посећен: 27.06.2010).

"<http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=il&vol=app/2001/5990631&invol=3>" (сајт посећен: 19.01.2011).

<http://supreme.justia.com/us/268/295/index.html> (сајт посећен: 21.01.2011).

"<http://law.jrank.org/pages/744/Corporate-Criminal-Responsibility-American-standards-corporate-criminal-liability.html>. 22.09.2010".

<http://supreme.justia.com/us/212/481/> (сајт посећен: 21.12.2010).

"http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2007/ukpga_20070019_en_" (сајт посећен: 21.01.2011).

<http://www.lawcom.gov.uk/1150.htm> (сајт посећен: 13.06.2010).

<http://www.uniset.ca/other/cs2/1915AC705.html> (сајт посећен: 21.09.2010).

"<http://www.nuisancelaw.com/learn/historical>" (сајт посећен: 13.06.2010).